

רנבים

„אמר ר' יוחנן כל תלמיד חכם שנמצא רבב על בגדו וכו'...” (שבת קיד.)

מופיע בראש קובץ שירי המשוררת המצוי עתה בידינו:

ועליו בצפור מפגרה
 יומי האחרון חולם:
 ערב ושחר, אד קריר
 מתרומם כנשא בפנים.
 על מה שהיה, לא היה,
 סובב את גבי ושכמי
 פגנת לב תמולי העומם.
 תשען בפלוג דליים.

וארוץ כאלול, כתשרי,
 עטויה אור כמיהה אדמה.
 באחד סהר שפבת,
 אבד את חציו הטמיר.
 פני לשנים נגזרו,
 בשני עץ ירק אפלולי
 מחצית
 מגיד בענפי האמיר.
 מול מחצית.

(יוכבד בת-מרים, שירים, ספרית פועלים, 1963, ע' 9)

השיר בנתינתו הראשונה — מן הנפלאים בשירי העלומים, שמקומם בהלה וזמנם תקוה — היתה בו עוד מלה אחת. בסוף השיר ממש היתה המלה „עגומה” — תואר „למחצית”, חרוז ל„אדור-מה”. בת-מרים מחקה את המלה בהביאה את השיר לדפוסו האחרון, קטעה את השורה האחרונה, הטילה מופ ברצף השירי. ומדוע? דן מירון מספר לנו מדוע: „הוספתי את ההסתייגות ממילת הסיום, עגומה, המפיגה את עוצמת השיר דוקא בהגיעה לשיאה — קריעת הפנים לשניים”. ואף כי מוסיף מירון ומשתעשע בדרשנות-סמלים מאולצת, על כך שפניה של המשוררת אמנם נראו לו אותה שעה חצויים בפועל ועל כך שהמשוררת הודתה לו, כי גם „החיים הם שנגזרו לשניים” — הריהו מסגיר בכך אטימות מצערת בהבנת האורגאניות ההכרחית של מעשה השיר, בהבנת התוקף הפנימי-ממנו-ובו של השיר מחוליה ראשונה עד אחרונה.

מצער עוד יותר, אף תמות, שהמשוררת נש-מעז למבקר. זכור לי כיצד התלוננה בת-מרים — אפילו זעמה — על כך שהזו חזר וכתב את סיפורי המהפכה שלו עד אין-הכר. בגישתה שלה, מכל מקום, לשירתה שלה — לא היה צידוק לכתיבה מתדש. היא ידעה נכונה את העיקר, שבלעדיו אין כתיבה טובה ואין קריאה טובה: „אל תטה את השיר מנתיבו. הטה את עצמך אליו”. בהינתנה של היצירה הטובה איננה בזאת שהיא „מתאימה לזמננו” — אלא בכך שזמננו גאלץ להתאים עצמו אליה.

ואמנם, אם נתבונן בשיר לגופו — ולא ננסה להגדס אותו לתוך מקומו בקובץ, או לתוך איזה פרוטוקול-אירועים מקרי — נמצא שדן מירון עשה עוול למשוררת, לשיר ולקורא.

מוטיב ה„מחצית מול מחצית” נטוע בשיר מתחילתו, אבל לא כסתם חלוקה טכנית לשני חצאים, אלא כחלוקה לשני חצאים שונים, רתוקי-יריבות. נקרא נא: ערב ושחר, פילוג דליים, סהר — שאיבד את חציו הטמיר, ציפור מפגרה — שנחצתה וניתקה מעל השיריה, מה שהיה — לעומת מה שלא היה, אלול (סוף שנה) מול תשרי (ראשית שנה). גם התמונה הכוללת בשיר — הריצה אל מחוץ הכמיהה מול ההישארות מאחור, הסהר שבורח מול עץ ירוק, נטוע במקומו — מספרים את סיפור ההתגוששות הזאת, בנוף-הנפש כבנוף-הסביבה, בין שני כוחות מנוגדים, שתי משיכות סותרות. אם כך — מדוע לא נבין את התואר „עגומה” בויקתו למחצית אחת, למול המחצית האחרת? ואם לא כך — כלום אין ב-אפשר גם, כי שתי המחציות, כל אחת מהן עגומה היא למול חברתה, בעוגמת ההפכים הגמשכים וניתקים זה מעל זה בעת-ובעונה-אחת?

האטימות לקליטת חיותו של השיר מתפשטת על תחומים אחרים, שבהם היא ממש מדהימה ב-אדם בעל ידע כה רב. איך אפשר להתעלם מן החשיבות המרכזית של החריזה בשירת בת-מרים בכלל ובשיר זה בפרט? ואיך אפשר להתעלם מן המוסיקליות המובהקת של השיר — ואני מסרב להעלות אפילו בדעתי שהמבקר הנכבד לא קרא את השיר בנגינה אשמזית. ולא פחות מכך — איך אפשר לשכוח את התפקיד המרכזי של תואר השם בשירת בת-מרים, מתחילתה ועד סופה? אכן, רבב שאין לו מחילת.

אני מוצא רבב נוסף ברשימתו זו של מירון, והפעם במה שאנו קוראים „אתיקה ספרותית”.

בניח שהצדק היה עמו, והשיר הפותח באחד מספרי השירה הנחשבים של דורנו צריך לצאת קצוץ-רגל. מה טעם לקום ולספר בראש חוצות ולהתהדר, כי „אני עשיתי זאת”? היותה המת-חסדת, ההתגדרות בגדולתם של אחרים, הטיפוס על כתפי הזולת — אינם ממידותיו של תלמיד חכם. מי שיודע קשרי יוצרים שבינם לבין עצמם, כחברים, כעורכים ומחבריהם, כמבקרים נאמנים ומבוקריהם — יודע כמה חלחול הדדי לברכה יש בשדה הספרות. אם רבב אי-ידיעה נוסף הוא בי, אשמח לשמוע מי ומתי עשה כמעשה הזה — כש-הוא צעיר, התלמיד, החסיד — והוא יוצא לאחר מות רבו הנערץ וסח בפרהסיה על שינוי שהטיל במעשה יצירה קיים ועומד?

אולי מחצית-משפט בסיום המאמר יפתח לנו פתח לפשרן של תמיהות רבות. בתארו את הרגשתו כתום אותה פגישה עם המשוררת, אומר דן מירון: „הרגשתי שאני מתחיל להיספג לתוך מערכת חיים — בעלת עוצמות פנימיות בלתי משוערות”. התחיל להיספג לתוך מערכת חיים. אילו נמצא פסוק זה בספר ללימוד מדעי-הטבע — לא היה ספק כי לפנינו תיאור מדויק של הדירת תא טפילי (וירוס, למשל) לתוך תא-חיים בריא. כך מתחיל תהליך ההרס של מערכת-החיים, ילמדונו מדעי הטבע.

האם כך יכתיר מירון את האוטוביוגרפיה הספרותית שלו?

נושה שמו

יוכבד בת-מרים

ב. „מחצית עגומה”

דן מירון פרסם לפני זמן מה פרק-זכרונות נאה על פגישותיו הראשונות עם המשוררת בת-מרים („התוועדות למשוררת”, ב„הדואר” הנייר יורקי, ה' אדר תש"ם). קטעים מסויימים בו, בעיקר תיאור הפגישה הראשונה בביתו של אלתרמן, עשויים לעורר צפייה לדבר-סיפורת שלם שיצא אולי מתחת ידיו. דיוקנה של המשוררת מחוטב ומהימן ואף נוגע ללב. עד שאנו מגיעים לנקודה אטומה אחת — במה שנוגע להבנת-יסוד בשירתה של המשוררת שאותה מבקש הכותב להאחיב עלינו ואשר אל עולמה מבקש הוא להכניסנו — וכל המערכת כולה ניווקת.

אביא תחילה את השיר בו מדובר, כפי שהוא